

475 LET HISTORIE ABERTAM

Necelých 20 let po druhé světové válce stačilo k tomu, aby se podzemí Abertam proměnilo v labyrint chodeb, jejichž celková délka přesahuje rozsah všech tras pražského metra. V honbě za uranem vyrazili horníci v letech 1946 až 1965 jen v katastru Abertam více než 53 kilometrů štol, jam a komínů a dalších 17 kilometrů důlních děl se skrývá v nitru vrchu Nový rok východně od obce. Stalinova říše potřebovala válce zoufale uran a abertamské ložisko patřilo v tehdejší Československu k nejbohatším. Poválečná báňská éra byla však jen krátkou epizodou v dlouhé historii abertamského hornictví, jemuž obec vděčí i za své založení. K němu došlo před více než 475 lety po nálezů bohatých stříbrných rud. Psal se rok 1529, na trůně byl již čtvrtý rok Ferdinand I. Habsburský a okolí Jáchymova ovládané mocným rodem Schliků zažívalo stříbrnou horečku.

Krušnohorská stříbrná horečka 16. století

Nepřístupné hvozdy střední části Krušných hor začaly koncem 15. a počátkem 16. století rychle ožít. Nálezy bohatých stříbrných, ale také cínových, měděných, olověných a železných rud na saské a zanedlouho i na české straně pohoří se zasloužily o to, že v do té doby takřka liduprázdné krajině vyrostly během několika málo desetiletí desítky nových hornických osad a měst. V Sasku to byl především Schneeberg (1477), Annaberg (1496), Bucholz (1501) či Marienberg (1521), v české části hor pak zejména Jáchymov (1516), Měděnec (1520), Hora Svaté Kateřiny (1528), Pernink (1532), Boží Dar (1533), Horní Blatná (1534) a v neposlední řadě také Abertamy.

I když podle některých pramenů existují zmínky o Abertamech v jáchymovské kronice už k roku 1525, jako rok založení Abertam se většinou uvádí právě rok 1529. Nejstarším domem v obci měl být cechovní domek č. 127 v části zvané Modesgrund v údolí Bystřice.

Počátkem 30. let 16. století byly již Abertamy rychle se rozvíjejícím hornickým městečkem. Stříbro zde bylo objeveno koncem roku 1528, údajně při kopání study, a během krátké doby pak byly v prostoru mezi potoky Bystřice a Rybná odkryty prakticky všechny hlavní stříbronosné žíly revíru. Nejdůležitější z nich byla žíla Lorencova (též Vavřincova, St. Laurenz), která patřila k nejbohatším žílám na Jáchymovsku vůbec. Podle zprávy vrchního horního hejtmanství v Jáchymově císaři Rudolfovi II. z roku 1589 poskytla Lorencova žíla do té doby 66 000 hřiven stříbra, tedy přes 15 tun ryzího kovu (1 hřivna je zhruba 235 g), což odpovídalo přibližně dvěma třetinám celkového abertamského výtěžku za roky 1528-1589. Táž zpráva totiž uvádí, že abertamské žíly vydaly celkově téměř 100 000 hřiven, tj. bezmála 25 tun stříbra. Vytěžený kov se z větší části zřejmě proměnil v slavné jáchymovské tolary, nejhodnotnější stříbrné mince pozdního středověku, s jejichž ražbou začali Schlikové už v roce 1520. Z analogie s Jáchymovem však lze předpokládat, že celkový výtěžek drahého kovu byl podstatně vyšší, než uvádí revizní zpráva, protože nemalá část stříbra nepochybně unikla úřední evidenci.

Počáteční období rozkvětu Abertam však nemělo dlouhého trvání. Bohaté povrchové partie žil, ve kterých nebyly vzácností ani velké kusy ryzího stříbra, byly brzy vytěženy a již ve 40. letech 16. století začalo dolování upadat. V roce 1544 se navíc

poškodil vodotězný stroj na Lorencově šachtě - hlavní středověké šachtě revíru ležící poblíž středu Abertam - a nejspodnější partie dolů sahající v té době místy až do téměř dvousetmetrové hloubky se zatopily.

S odvodněním dolů měla pomoci nejhlubší, takzvaná dědičná štola Lorence Schlika (Šlikova štola) ražená už od roku 1533 z údolí Bystřice mezi Abertamy a Pstružím. Tato významná štola, kterou o více než čtyři století později používaly pro odvodňování ložiska i Jáchymovské doly, dosáhla v r. 1558 délky 1800 metrů a v roce 1589 již dokonce 3800 metrů (2000 láter), a zařadila se tak mezi nejdelší štoly ve středověké Evropě (jáchymovské dědičné štoly Daniel a především Barbora byly ovšem ještě podstatně delší). O zvládnutí přítoku vod do štol se staraly také četné vodotězné stroje, které měly na svou dobu často unikátní konstrukci. Například v roce 1539 byl v Abertamech postaven k čerpání vody strojní vrátek s vodním kolem o průměru 10 metrů.

K obnově počáteční slávy dolů však nedošlo a revizní zpráva z roku 1589 musela konstatovat úpadek dolování. Ten podobně jako v Jáchymově nastal i v Abertamech z řady ložiskových i ekonomických příčin. Zatímco výkupní cena stříbra zůstávala po většinu 16. století víceméně konstantní, náklady na jeho získávání prudce rostly a těžba přestávala být rentabilní. Směrem do hloubky totiž ubývalo bohatých rud, což zvyšovalo i náklady na jejich hutní úpravu, obrovské sumy polykalo stále náročnější odčerpávání vody z dolů a navíc ložisko bylo zpočátku otevřeno mnoha drobnými těžaři, kteří se zaměřili na vyrabování nejbohatších úseků žil, což později ztěžovalo soustředěnou těžbu. Abertamy tak trpěly tím, čím všechny naše doly v druhé polovině 16. století, totiž nedostatkem kapitálu potřebného pro dolování ve větších hloubkách. Největší pohromou pro všechny evropské stříbrné revíry se však stal obrovský příliv stříbra ze španělských kolonií ve Střední a Jižní Americe.

Koncem 16. století a na počátku 17. století se kromě toho začala prudce zhoršovat i obecná ekonomická situace v českém království, které bylo postiženo vysokou inflací. Na počátku třicetileté války byly ceny potravin a provozních potřeb na Jáchymovsku oproti polovině 16. století o 300 procent vyšší. V té době již Abertamy mohly o své někdejší hornické slávě jen snít, válečný požár dokonale dokončil jejich úpadek a na dlouhou dobu přerušil zdejší báňské podnikání. Naproti tomu Hřebečná přečkala třicetiletou válku v lepším stavu, její cínový důl Mauritius prosperoval i po Bílé hoře. Dolování na cínovcových ložiskách u Hřebečné se na počátku 18. století účastnilo i abertamské obecní těžařstvo.

Okolo poloviny 18. století se o obnovu těžby stříbra v Abertamech pokusili nejdříve soukromí těžaři a později stát. Erár sice vyzmáhal zřícenou Šlikovu štola, návrhy důlních odborníků na řádné znovuotevření ložiska se však neuskutečnily. Zatímco státní správa marně hledala soukromé investory, kteří by těžbu převzali, zřítla se r. 1790 Šlikova štola znovu. V roce 1806 byly proto práce zastaveny s odůvodněním, že žíly nad úrovní štoly jsou vyrubány. Celkem za padesát let prací od roku 1756 do roku 1856 bylo vytěženo jen asi 0,5 tuny stříbra, kromě něhož se získávalo také olovo (1,4 tuny) a rudy kobaltu (6,2 tuny) a bismutu.

V menším měřítku pokračovaly důlní práce i v pozdějších letech a přebíraly se i staré haldy ze středověku. Kolem r. 1840 se začalo zajímat o Abertamy soukromé těžařstvo, začalo s obnovou Albrechtovy štoly a sledovalo žílu Dušiček

(Allerseelengang). Roku 1854 převzal dolování Montánní spolek Krušnohorský, ale mnoho práce nevykonal. Koncem 60. let 18. století byla pak nakrátko obnovena ještě Albrechtova štola těsně pod obcí.

Honba za uranem po druhé světové válce

Zřejmě poslední kapitola dějin hornictví v Abertamech, tentokrát však již nikoli stříbrného, ale uranového, se začala psát v roce 1946. Uranové rudy ale s největší pravděpodobností znali již horníci ve středověku, aniž samozřejmě tušili, jaké vlastnosti mají. V jedné zprávě ze 16. století je u popisu žíly sv. Kříže poznámka, že u černého kamene (tedy zřejmě smolince) se lámaly dobré rudy. V roce 1854 se pak báňský rada Walther zmiňuje, že v Abertamech by kromě rud stříbra bylo možné využít i rud niklu, kobaltu, bismutu a uranu. Že staří horníci museli s uranovým zrudněním přijít do styku, prokázalo i geofyzikální měření provedené krátce po roce 1945, při kterém byla na středověkých haldách potvrzena zvýšená radioaktivita.

Průzkumné práce na uran začaly v září 1946, kdy byla obnovena štola Tří králů v údolí Bystřice nedaleko tenisových kurtů. V roce 1949 byla obnovena šachta Jeroným na severním okraji Abertam, která se stala hlavní těžní jamou a otevřela nejhlubší, ve středověku neprozkoumané části ložiska. Do roku 1960 byla vyhloubena až na úroveň VIII. patra ležícího v nadmořské výšce 434 metrů. Celková vertikální hloubka šachty Jeroným od jejího ústí v nadmořské výšce 911 metrů tak dosáhla bezmála půl kilometru.

V roce 1953 byla obnovena a rozšířena v minulosti druhá nejvýznamnější štola revíru - štola Albrecht pod hřbitovem. Z ní pak byla vyražena stejnojmenná slepá šachta (tzn. šachta nevycházející na povrch). Konečně dědičná Šlikova štola, ležící níže po proudu Bystřice, byla obnovena v roce 1954.

Na rozdíl od stříbrných rud, které se ve středověku nacházely prakticky výhradně na jitrních, tedy zhruba východozápadních žilách, bylo uranové zrudnění v Abertamech vázáno na žilné struktury převládajícího směru SZ-JV. Celkem zde bylo objeveno několik desítek žil s mocností od milimetrů po maximálně 30-40 centimetrů, z nichž jednoznačně nejbohatší byla žíla A2, která poskytla 496 tun uranu, a stala se tak nejproduktivnější žilou jáchymovského revíru vůbec. Ze všech abertamských žil dohromady bylo získáno 922 tun uranu.

Bohatá žíla A2 se zasloužila o to, že důl Jeroným v Abertamech zůstal posledním činným dolem v jáchymovském revíru - uzavřen byl až počátkem roku 1965. Zprávy o likvidaci abertamských dolů z té doby poukazují na to, že prakticky všechny uranové rudy i rudy barevných kovů byly vydobyty.

Jaká byla hodnota abertamského stříbra?

I kdyby v Abertamech bylo v 16. století vytěženo "jen" 25 tun stříbra, jak uvádí zpráva pro císaře Rudolfa II. z r. 1589, představovalo to nesmírné bohatství, protože kupní síla stříbra byla tehdy mnohem vyšší než dnes. Z 25 tun stříbra bylo možné vyrazit zhruba 960 000 jáchymovských tolarů (měly hmotnost necelých 30 gramů) nebo více než 23 milionů pražských grošů (za tolar jich bylo 24), což byla suma odpovídající více než dvojnásobku veškerého pozemkového majetku Rožmberků a Pernštejnů, dvou tehdy nejbohatších rodů v Čechách, dohromady. Už za tisíc tolarů bylo možné

pořídit malé panství. Pro další představu - například mzda horníka v polovině 16. století dosahovala maximálně 18 grošů týdně, často však byla nižší než 10 grošů a například kováři brali jen 4 groše za týden.

Pokud bychom použili velmi zjednodušený přepočítání a srovnali tehdejší maximální mzdu horníka s průměrnou mzdou dnešní, pak by jeden groš odpovídal zhruba 280 korunám (vzpomeňme si na známé úsloví, že za krále Holce byla za groš ovce, v té době měl ještě groš poněkud vyšší hodnotu než později v 16. století) a 23 milionů grošů, jež z abertamského stříbra bylo možné vyrazit, by pak obnášelo téměř 6,5 miliardy korun! Tato suma je asi nadsazená, ale částka pohybující se v prvních miliardách korun se jeví reálně.

I dnes by ale obnos získaný za stříbro vytěžené v Abertamech nebyl na první pohled rozhodně zanedbatelný. Při nynějších cenách stříbra, které se na světových burzách vyšplhaly na více než 7 USD za troyskou unci, představuje 25 tun stříbra částku blížící se 160 milionům korun. Jestliže přitom toto množství kovu bylo vytěženo za 61 let, znamená to, že hrubý výnos by v dnešních cenách přesáhl v průměru 2,5 milionu korun ročně. Pro obecní pokladnu by to byla velmi zajímavá suma, je však třeba si uvědomit, že po odečtení nákladů na hornické práce by skutečný zisk byl podstatně nižší a těžba by se nevyplácela.

Pro doplnění uvedme, že stříbro vytěžené v Abertamech tvořilo jen malou část bohatství celého jáchymovského revíru, do něž Abertamy patří. Za období 1516 až 1601 bylo v okolí Jáchymova podle odhadů zčásti doložených historickými prameny vytěženo minimálně 1,3 milionu, spíše však přes 1,5 milionu hřiven stříbra, tedy kolem 350 tun stříbra. Další čtvrt milionu hřiven stříbra (téměř 60 tun) vydaly jáchymovské žíly v druhém období báňské činnosti v letech 1755-1810. Čistý výnos z důlní činnosti činil jen za roky 1516-1545 závratných 3,2 milionu tolarů, v letech 1546-1600, kdy už sláva Jáchymova začala upadat, pak stále ještě 1,5 milionu tolarů. V jáchymovské mincovně bylo v letech 1520-45 vyraženo 7 až 8 milionů tolarů, které byly většinou vyváženy do Saska a díky své kvalitě se staly oblíbeným platidlem prakticky v celé střední a západní Evropě. Sláva jáchymovských tolarů, zčásti vyražených i z abertamského stříbra, se dodnes odráží v názvu americké měny - dolaru.